

TERTULLIAN'IN VAFTİZ ANLAYIŞI

Nuh YILMAZ*

Öz

Hıristiyanlıkta dine giriş ayini olarak bilinen vaftiz, İsa Mesih'le birlikte teslis anlayışını kabul lenmeyi de gerekli kılarak farklı bir boyut kazanmıştır. Tertullian, erken dönem kilise babaları arasında hem vaftize dair yazmış olduğu eserin günümüze ulaşmış olması hem de vaftizin geciktirilmesi noktasında bir tutum sergilemesi açısından çalışmamızın konusu oldu. O, Quintilla ile olan mücadelesinde insanın kurtuluşu için sadece inancın yeterli olmadığını, bunun yanı sıra vaftiz olmasının da elzem olduğunu savunmuştur. Bu makale, Tertullian öncesi dönemde vaftiz algısı ve su fenomeninin tarihi seyrine genel hatlarıyla değindikten sonra, Tertullian'ın genel anlamda vaftiz anlayışını, bu algının dayanağını ve özel olarak da çocuk vaftizine karşı tutumunu ele almaktadır. Sonuç kısmında elde edilen bulgulara dair kısa bir özet sunulmakta ve değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tertullian, Vaftiz, Quintilla, Çocuk Vaftizi, Kurtuluş.

Tertullian's Understanding of Baptism

Abstract

Baptism, which is known entrance into the religion of Christianity, gained different extent with Jesus Christ by necessitating an acceptance and understanding of the trinity. Tertullian was the subject of our study because of both his writings on baptism have reached today and in the sense of exhibiting an attitude about postponing baptism. He, in struggling with Quintilla, defended his position that faith in itself is not sufficient for human salvation, and one must be baptised. This article, after mentioning in general terms the historic process of water and perception of baptism before Tertullian, deal with generally the perception of baptism of Tertullian, foundation of this perception and specifically his attitude to baptism. In conclusion, a brief summary of findings is presented and some assessments have been done on the findings.

Keywords: Tertullian, Baptism, Quintilla, Infant Baptism, Salvation.

Giriş

İngilizce'de "baptism" şeklinde kullanılan "vaftiz" kelimesi, Yunanca "baptein" ve "baptezein" kelimesinden gelmekte olup daldırmak, batırmak, yıkamak ve boyamak anlamlarına gelir.¹ Tertullian² "vaftiz" kelimesi karşılığın

* SBE, Dinler Tarihi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi (n.yilmaz304@hotmail.com)

1 Michel Meslin, "Baptism", *Encyclopedia of Religion*, ed: Lindsay Jones, United States of America: Thomson Gale, Second Edition, 2005, II, 779.

2 Tertullian ikinci yüzyılın ortalarında Kartaca'da dünyaya gelmiştir. Araştırmacıların genel görüşü onun M.S 160'da doğduğu yönünde olmakla beraber, onun doğumunu M.S 150 ve 140'lara kadar götürenler de mevcuttur. Tertullian, pagan bir aileden gelmekte olup Romalı bir yüzbaşının oğludur. Roma'da retorik ve hukukla ilgili eğitim alan Tertullian, muhtemelen M.S 180 ve 190 arasında Hıristiyanlığa ihtida etmiştir. Jerome'ye göre Tertullian papazlığa atanmış ve orta yaşlarına kadar (muhtemelen Kartaca'da) bu görevi icra etmiştir. Ömrünün geri kalan dönemini montanist olarak geçiren Tertullian, muhtemelen M.S 200'de montanizmi benimsemiş ve çok geç bir yaşta (M.S. 220?) ölmüştür. Bkz., Eusebius Pamphi-

da ekseriyetle Latince “tingo” kelimesini kullanır.³ “Tingo”; boyamak, renklendirmek, lekelemek, serpmek, yıkamak ve ıslatmak gibi anlamlara gelir. O, vaftiz kelimesi karşılığında nadiren karışmak ve batırmak anlamlarına gelen “mergo” kelimesini kullanır. Ancak vaftiz kelimesinin yerine daldırmak anlamına gelen “submergo” kavramını kesinlikle kullanmaz.⁴ Zira Tertullian, İsa’nın Petrus dışındaki havarilerin üzerine su döktüğünü ve bunun da bir tür vaftiz olduğunu düşünmektedir.⁵ Tertullian’ın vaftiz kelimesi karşılığında kullandığı diğer bir kelime ise Latince “lavacrum”⁶ dur. O, bu kelimeyle bütün bedenini yıkanmasına ve Mesih’te arınmasına işaret eder.⁷

Terim anlamıyla vaftiz ise; bir kişinin kilisenin yetkili bir görevlisi tarafından Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına⁸ günahlarının affedilmesi ve yeni bir hayata dirilmesinin sembolü olarak suya daldırılması demektir.⁹ Bunun yanı sıra vaftiz, Hıristiyanlığa giriş ayini olarak kabul görür; hem günahları temizler hem de Kutsal Ruh’un alınmasını sağlar.¹⁰ Tertullian’a göre ise vaftiz; insanların günahlarının affedilmesi, ölümden kurtuluş¹¹, yeniden doğuş ve Kutsal Ruh’a iştirak anlamına gelir.¹²

Vaftizin ana unsuru olan su fenomeni, evrenin yaratılışına kadar gerilere giden bir geçmişe sahip olup bütün gizilgücü sembolize eder ve her şeyin ana kaynağını oluştururdu. Hint geleneğinde ise su, sadece bütün evrenin

lius, *Church History, Life of Constantine, Oration in Praise of Constantine*, ed: Philip Shaff, NPNF2-01, New York: Christian Literature Publishing Co, 1890, s. 149, dipnot 272.

- 3 James Bennett, *The Theology of the Early Christian Church*, London: Jackson and Walford, 1855, s. 197.
- 4 John Wood, *A Manual on Christian Baptism: Its Mode and Subjects*, Toronto: Maclear, Thomas & Co, Printers, 1857, s. 56.
- 5 Bennett, *The Theology of the Early Christian Church*, s. 200.
- 6 Bu kelimenin kullanımıyla ilgili bkz., Tertullian, “On Baptism”, *Ante-Nicene Fathers*, ed: Alexander Roberts v.dğr., Buffalo: The Christian Literature Publishing Company, 1885, III, 672, dipnot 16; 673, dipnot 10; 674, dipnot 19; 676, dipnot 18; 677, dipnot 1, 7; 679, dipnot 6, 7. [Not: Tertullian’ın eserleri *Ante-Nicene Fathers* külliyyatının 3 ve 4. ciltlerinde yer almaktadır. Dolayısıyla Tertullian’ın eserlerine referans yaparken sadece makale ismini vermekle yetineceğiz. Ayrıca *Ante-Nicene Fathers*’a referans yaparken ANF şeklinde kısaltma yapılacaktır.]
- 7 Tertullian, “On Prayer”, III, 685.
- 8 Matta, 28:19.
- 9 William Cecil Duncan, *History of the Early Baptists: From the Beginning of Gospel to the Rise of Affusion As Baptism and of Infant Baptism, 28 A.D–250 A. D*, New York: L. Alex Duncan & Co, Third Edition, 1857, s. XVIII.
- 10 Paul Tillich, *A History of Christian Thought From Its Judaic and Hellenistic Origins to Existentialism*, ed: Carl E. Braaten, New York: A Touchstone Book Simon & Schuster, Inc, 1967, s. 18, 48.
- 11 Tertullian insanın vaftiz sayesinde ölümsüzleşmesi inancını olağanüstü addeder ve bu durumu inandırıcı bulmaz. Tertullian, “On Baptism”, III, 669-670.
- 12 John Kaye, *Ecclesiastical History of the Second and Third Centuries*, New Jersey: Princeton, 1845, s. 406.

ana maddesi olmasının yanında şifa dağıtan bir özelliğe de sahip olup bütün hastalıkları defeder ve iyileştirirdi. Bunun yanı sıra su, olası ve şekil almamış her kozmik tecellinin kaynağıydı. Suyla teması olan her şey yeniden doğmayı ima ederdi. Su, Sümerlerde spermle ilişkilendirilerek üremeye işaret ederken; Mezopotamya oymacılık işlerinde sembolik balıkla birlikte bereketliliği simgelerdi.¹³ Yine, Eski Yakın Doğu, Babil ve Mısır'da suyun temizleyici özelliği olduğuna inanılır; Nil nehrinin soğuk suyunun yenileyici özelliği olduğu kabul edilir, suyun ölüleri ölümsüzleştirdiğine inanılır ve söz konusu su ölüleri vaftiz etmek için kullanılırdı. Suyun ölümsüzlük bahşeden özelliğini Yunan dünyasında da görmek mümkündür. Örneğin yıkanma, Eleusis'teki (Yunanistan) Demeter kültüne giriş için ön hazırlık olarak değer görürdü.¹⁴ Yahudilikte ise suyun ayinsel kullanımından söz etmek mümkündür. Zira günlük yıkanma uygulaması hem Esseniler hem de diğer Yahudi mezheplerince uygulanmaktaydı.¹⁵ Nitekim Vaftizci Yahya Ürdün nehrinde vaftiz olmuş; Mandeaneler (Sabiiler) da vaftiz uygulamalarını vaftizci Yahya'nın uygulamalarından almışlardır. Onlar vaftiz ayinlerini kutsal kitaplarının emri gereği Ürdün nehrini sembolize eden akan bir suda gerçekleştirmişlerdir.¹⁶ Yine, Hıristiyanlıktaki vaftiz uygulamasına göz attığımızda şüphesiz akla ilk gelen isim yine Vaftizci Yahya'dır. O, kendisine gelerek vaftiz olmak isteyenleri vaftiz ettiği gibi, İsa'yı da vaftiz etmiştir.¹⁷ Ancak İsa'nın vaftizi esnasında Baba ve Kutsal Ruh'un kendisine görünmesi onun vaftizine bambaşka bir boyut kazandırmıştır.¹⁸ İsa daha sonra havari-

13 Mircea Eliade, *Patterns in Comparative Religion*, çev. Rosemary Sheed, New York: Sheed & Ward, 1996, s. 188-197.

14 Kibele kültüründe ise kan vaftizi uygulanırdı. Everett Ferguson, "Baptism", *Encyclopedia of Early Christianity*, ed: Everett Ferguson, Great Britain: Routledge, 1999, I, 160. Ayrıca bkz., Mustafa Erdem, "Hıristiyanlıktaki Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma", *AUIF*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1995, cilt: 34, sayı, 1, s. 133-154.

15 Örneğin; Tevrat'ın Sayılar (19:1-22) ve Levililer (14, 15, 16:24-28) bölümünde kutsal mekânlara girmeden önce boy abdesti alınması gerektiği ve bu abdestin belli başlı günahları temizlediği ifade edilmektedir. Meslin, "Baptism", II, 779-781. Ayrıca Yakup, Yusuf'un büyük torunları Manasse ve Efraim'i elini onlara sürmek suretiyle kutsamıştır. Tertullian, "On Baptism", III, 672-673.

16 Meslin, "Baptism", II, 779-781.

17 Vaftizci Yahya, İsa'yı vaftiz ettikten sonra "O, sizi Kutsal Ruh'la ve ateşle vaftiz edecektir" (Matta, 3:11-12; Luka, 3:16; Markos, 1:8; Yuhanna, 1:33) demiştir. Tertullian bu ifadeyi yorumlarken Kutsal Ruh'la vaftizin o kişinin inancında samimi ve kararlı olduğuna; ateşle vaftizin ise o kişinin inancının yapmacık ve istikrarsız olmadığına işaret ettiğini belirtir. Böylece kişi kurtuluş için değil de; yargılanma amacıyla vaftiz olur. Tertullian, "On Baptism", III, 674. Kaye, *Ecclesiastical History of the Second and Third Centuries*, s. 412.

18 Bu durum Markos İncilinde şu şekilde anlatılır: "O sırada İsa Galile bölgesinin Nasıra kentinden geldi ve Yahya'nın eliyle Ürdün nehrinde vaftiz edildi. İsa sudan çıkar çıkmaz göklerin yarıldığını ve Kutsal Ruh'un güvercin gibi üzerine indiğini gördü". Markos, 1:9-10. Matta, 3:16. Bu ifadeler nedeniyle Tertullian Vaftizci Yahya'nın vaftizini pişmanlık vaftizi, İsa'nın vaftizini ise günahların affedilmesi ve Kutsal Ruh'un armağanı olarak yorumlar.

lerine Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına insanları vaftiz etmeleri görevini vermiş;¹⁹ havariler de vaftizci Yahya tarafından uygulanan şekliyle vaftiz ayinini Pentekost²⁰ gününde Kutsal Ruh'un inişine kadar uygulamaya devam etmişlerdir.²¹ Fakat havariler yeni bir inancın önemini vurgulayarak vaftiz adaylarının teslis inancını da itiraf etmeleri gerektiğini şöyle ifade etmişlerdir: "Vaftiz adayı Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına akan suda vaftiz olmalıdır. Şayet akan su yoksa diğer sularda vaftiz olmalıdır. Şayet soğuk su yoksa bu takdirde sıcak suda vaftiz olmalıdır. Ancak her ikisini de bulmak mümkün olmazsa bu takdirde vaftiz adayının başına Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına üç kez su dökülmelidir".²² Yine Hıristiyanlıkta merkezi bir figür olan Aziz Pavlus ilk kez Hıristiyan vaftizinin teolojik ve sembolik anlamından söz etmiş²³ ve vaftizi "yeniden doğma ve yenilenmenin bir armağanı" olarak tanımlamıştır. Ona göre günahkâr birisi vaftiz olarak günahlarından temizlenmiş ve yenilenmiş olur.²⁴

Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında kilisenin sakramentleriyle ilgili herhangi bir açıklama olmadığı gibi; formüle edilmiş bir doktrin de mevcut değildi. Vaftiz uygulamasının dayanağı İsa'nın öğrencilerine vermiş olduğu emre bağlanmış;²⁵ kurtuluşa yer alabilme ve kilisenin cemaatine kabul edilmenin şartı olarak²⁶ günümüze kadar bir şekilde uygulanagelmiştir.²⁷ İlk yüzyıllar-

Robert E. Roberts, *The Theology of Tertullian*, Thesis Aproved for The Degree of Doctor of Divinity in The University of London: The Epworth Press, 1924, s. 195.

19 Matta, 28:19; Yuhanna, 4:1-2.

20 Pentekost (Whitsun-day); kilisenin Kutsal Ruh'un inişi anısına kutladığı önemli bayramlarından birisidir. Bu bayram kutsal Perşembe gününü veya İsa'nın göğe çıkışını takip eden on gündür. William Staunton, "Whitesun-day", *An Ecclesiastical Dictionary*, New York: The General Protestant Episcopal Sunday School Union and Church Book Society, 1861, I, 674-675. [Not: *An Ecclesiastical Dictionary*'a referans yapılırken AED şeklinde kullanılacaktır.]

21 Kaye, *Ecclesiastical History of the Second and Third Centuries*, s. 411.

22 Alexander Roberts v.dğr., "The Teaching of the Twelve Apostles", *ANF*, Buffalo: The Christian Literature Company, 1886, VII, 379, dipnot 20.

23 Romalılar, 6:3-4. Koleseliler, 2:12; Titus, 3:5.

24 Meslin, "Baptism", II, 781.

25 "Gidin ve ulusları öğrencim yapın. Onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına vaftiz ederek eğitin". Matta, 28:19.

26 Roberts v.dğr., "The Teaching of the Twelve Apostles", VII, 379; Justin Martyr, "First Apology", *ANF*, ed: Alexander Roberts, v.dğr, New York: Charles Scribner's Sons, 1913, I, 183; Irenaeus, "Against Heresies", *ANF*, ed: Alexander Roberts, v.dğr, New York: Charles Scribner's Sons, 1913, I, 444; Tertullian, "On Baptism", III, 676; "On Prescription Against Heretics", III, 247. Lars Hartman, *Into the Name of the Lord Jesus Baptism in the Early Church*, ed: John Barclay v.dğr, Edinburg: T&T Clark, 1997, s. 150, dipnot 13.

27 J. F. Bethune-Baker, *An Introduction of the Early History of Christian Doctrine to the Time of Council of Chalcedon*, London: Methuen & Co, 1903, s. 376. Bu arada belirtelim ki, ilk dönemlerde Yahudilikten Hıristiyanlığa geçenler arasında sünnet edilme ayini de muhafaza edilmiştir. Staunton, "Infant Baptism" *AED*, I, 391.

da vaftiz Paskalya²⁸ gecesinde ve Pentekost'da yapılmakta ve sadece piskoposlar tarafından uygulanmaktaydı.²⁹ Havariler tarafından devam ettirilen vaftiz uygulaması erken dönem kilise babaları ile dördüncü ve beşinci yüzyıl yazarlarınca Yeni Ahit metinlerinde yer alan doktrinle neredeyse harfi harfine tekrar edilmiştir. Bu süreçte kat edilen mesafe ise, vaftizle ilgili buyrukların yeni şartlara uyarlanmasında ve ayine eşlik eden unsurlarda meydana gelmiştir.³⁰ Yeni Ahit dışında erken dönem kilise babaları ve apolojistler tarafından vaftizle ilgili referanslara rastlamak mümkün olsa da;³¹ vaftiz ayiniyle ilgili en erken tanımlamanın Justin Martyr'ye (Ö. M.S 165) ait olduğunu ifade edebiliriz. Justin, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına vaftiz edildiklerinden bahseder ve İsa'nın "Vaftiz olmadıkça Tanrı'nın krallığına giremeyeceksiniz"³² sözünü referans gösterir.³³ Justin'e göre nasıl ki İbrahim sünnet olmak şartıyla Tanrı'yla bir sözleşme yapmış ise; Hıristiyanlar da vaftiz olarak Tanrı'yla sözleşme yapmıştır.³⁴ Yine Tertullian'ın çağdaşı Irenaeus (Ö. M.S 202), İsa Mesih'in otuz yaşında iken vaftiz olduğunu³⁵; vaftiz olduktan sonra on iki ay herhangi bir sıkıntı çekmediğini ve vaftizin yeniden doğuş anlamına geldiğini belirtir.³⁶ Ona göre İsa kendisi sayesinde herkesi (bebekleri, çocukları, delikanlıları, gençleri ve yaşlıları) kurtarmak için gelmiştir.³⁷ İskenderiyeli Clement (Ö. M.S 217) ve muhtemelen genel olarak Ebionitler vaftize en yüksek önemi vermişlerdir. Zira İsa, ancak vaftiz edildikten sonra, Mesih'e dönüşmüş ve Baba O'nu Oğul edinmiştir.³⁸ Ancak Ebionitler çocuk vaftizini mantıklı bulmazlar. Buna sebep olarak İsa'nın yetişkin biri olarak

28 Paskalya; Hıristiyanlığa ait bayramların ilki ve en önemlisidir. Hıristiyanlar bu bayramda İsa Mesih'in Haça gerilmesi, ölümü ve özellikle de öldükten sonra üçüncü günde tekrar dirilişini kutlarlar. Daha geniş bilgi için bkz., John F. Baldovin, "Easter", *Encyclopedia of Religion*, ed: Lindsay Jones, New York: Thomson Gale, Second Edition, 2005, IV, 2579-2580.

29 Meslin, "Baptism", II, 781.

30 Bethune-Baker, *An Introduction to the Early History of Christian Doctrine*, s. 378.

31 İlgili referanslar için bkz., Roberts v.dğr, "The Teaching of the Twelve Apostles", VII, 379; Barnabas, "The Epistle of Barnabas", *ANF*, ed: Alexander Roberts, v.dğr, New York: Charles Scribner's Sons, 1913, I, 144; Hermas, "The Pastor of Hermas", *ANF*, ed: Alexander Roberts, v.dğr, Buffalo: The Christian Literature Publishing Company, 1885, II, 13-14; Ignatius, "Epistle of Ignatius to the Ephesians", *ANF*, ed: Alexander Roberts, v.dğr, New York: Charles Scribner's Sons, 1913, I, 57.

32 Yuhanna, 3:5.

33 Justin Martyr, "First Apology", I, 183.

34 Justin Martyr, "Dialogue With Trypho", I, 216.

35 Luka, 3:23.

36 Irenaeus, "Against Heresies", I, 391, 444, dipnot 10.

37 Irenaeus, "Against Heresies", I, 391. Irenaeus'un bu ifadesinden hareketle Wall ve Walker gibi araştırmacılar, Tertullian öncesi dönemde çocuk vaftizinin olduğuna dikkat çekerler. Irenaeus, "Against Heresies", I, 391, dipnot 9. Williston Walker, *Great Men of the Christian Church*, Chicago: The University of Chicago Press, 1908, s. 26.

38 Albert Henry Newman, *A Manual of Church History*, Philadelphia: American Baptist Publication Society, 1900, I, 178-179.

vaftiz olduğunu ileri sürerler.³⁹ Clement'e göre ise İsa, Vaftizci Yahya tarafından otuz yaşındayken⁴⁰ vaftiz edilerek mükemmel bir hale bürünmüştür.⁴¹ Bunun sebebi ise, Mesih'in vaftizinden hemen sonra İncillerde ifade edildiği gibi gökten "Sen benim sevgili oğlumsun; Senden hoşnudum"⁴² şeklinde bir söz yükselmiş olmasıdır.⁴³

1. Tertullian ve Vaftiz Anlayışı

Tertullian ikinci yüzyılın sonu ve yaklaşık olarak üçüncü yüzyılın ilk çeyreğine kadar kilisede geleneksel vaftiz uygulamasını temsil etme noktasında önemli bir rol üstlenmiştir.⁴⁴ Onun bu rolünde vaftiz ayiniyle ilgili kaleme almış olduğu ve günümüze kadar hayatta kalmayı başarabilen *On Baptism*⁴⁵ adlı eseri önemli bir paya sahiptir.⁴⁶ Bu eseri yazmasının iki nedeni vardır: Birincisi dine ihtida etmiş olanlara vaftize dair bilgiler vermek; ikincisi ise gnostizmin bir kolu olan Cainite⁴⁷ heresilerinin meşhur bir öğretmeni olan Quintilla'nın görüşlerini çürütmektir;⁴⁸ zira Quintilla'ya göre kurtuluş için inanç tek başına yeterlidir ve vaftiz gerekli değildir.⁴⁹ Onun bu propagandası Tertullian'a söz konusu yanlış anlayışı düzeltmek için uygun bir fırsat sunarken vaftiz ayininin doğasını ve yarar sağlayıp sağlamadığını araştırma

39 Newman, *A Manual of Church History*, I, 179-180.

40 Clement of Alexandria, "The Stromata", *ANF*, ed: Alexander Roberts, v.dğr, Buffalo: The Christian Literature Publishing Company, 1885, II, 333.

41 Clement of Alexandria, "The Instructor", II, 215, 222.

42 Matta, 3:17; Markos, 1:11; Luka, 3:22.

43 Clement of Alexandria, "The Instructor", II, 215.

44 Tye Rambo, "Tertullian on Baptism",

<http://biblicalspirituality.files.wordpress.com/2010/03/terullian-on-baptism-by-tye-rambo.pdf>, 20.11.2013.

45 Tertullian'ın Yunanca olarak kaleme aldığı bu eser muhtemelen üçüncü yüzyılın başlarında (198-203 yılları arasında) yazılmıştır. Eserin tamamlanması Tertullian'ın montanizmi benimsemesinden önceye rastlar. Ernest Evans, *Tertullians's Homily on Baptism*, London: S.P.C.K, 1964, s. XI.

46 Everett Ferguson, *Baptism in the Early Church: History, Theology and Liturgy in the First Five Centuries*, United States of America: Wm. B. Eerdmans Publishing Co, 2009, s. 336. Tertullian "vaftiz ayini" ve "evharistiya" ibaresini kullanan ilk kilise babasıdır. Bethune-Baker, *An Introduction to the Early History of Christian Doctrine*, s. 377.

47 Tertullian Cain'i, Cainite mezhebinin atası olarak zikreder. Muhtemelen Tertullian, Caine benzerliğinden dolayı Quintilla'yı Cainite olarak adlandırmıştır. Çünkü Quintilla'nın kendisi gerçekten mezhebin bir üyesi olduğu için değil de; tanrısal yasaya karşı durduğu için bu adı almıştır. Bkz., Kaye, *Ecclesiastical History of The Second and Third Centuries*, s. 18, dipnot 1.

48 Pierre de Labriolle, *History and Literature of Christianity from Tertullian to Boethius*, çev. Herbert Wilson, London: Routledge & Kegan Paul, 1924, s. 86.

49 Tertullian, "On Baptism", III, 669.

imkânı da vermiştir.⁵⁰ Bu noktada Tertullian, Quintilla ve onun gibilerin benimsedikleri Tanrı ve Mesih inancının farklı olduğunu ve onların sağlam bir doktrini bile öğretmeye hakları olmadığını dile getirir.⁵¹ Aynı zamanda Tertullian paganlar tarafından dini ayinlerde su vaftizinin uygulandığına da değinir. Ancak onların uygulamalarını şeytana ait olduğu için faydasız adeder. Bunun yanı sıra Hıristiyanlığa ait vaftizi Yahudilerin günlük yıkanmalarıyla karşılaştırır ve onların her gün kirlendiklerini, dolayısıyla her gün yıkanmaları gerektiğini düşünür.⁵² Ayrıca Tertullian vaftize dair eserinde Vaftizci Yahya'nın vaftizini⁵³, İsa'nın vaftiz edip etmediğini⁵⁴ ve Havarilerinin⁵⁵ vaftiz olup olmadıklarını, heretiklerin vaftizinin geçersiz sayılmasını⁵⁶, şehitlik vaftizini ve kadınlar tarafından uygulanan vaftizin geçerli olup olmadığını da ele alır.⁵⁷

Tertullian vaftiz ayininin amacı ve önemini kişinin vaftiz olarak bütün günahlarından arınmış⁵⁸ ve ebedi yaşamı elde etme kapasitesine kavuşmuş

50 William Ramsey, "Tertullianus", *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, ed: William Smith, Boston: Little, Brown and Company, 1870, III, 1007.

51 Tertullian, "On Baptism", III, 669, dipnot 4.

52 Tertullian, "On Baptism", III, 676.

53 Vaftizin gereksiz olduğunu savunanlar Vaftizci Yahya'nın vaftizinin bile Rabbin kendisi tarafından sorgulandığını; bu bağlamda İsa'nın Ferisilere "Yahya'nın vaftiz etme yetkisi nereden geldi? Tanrı'dan mı yoksa insanlardan mı? (Matta, 21:25) şeklinde kullanmış olduğu ifadeyi delil getirirler. Tertullian, Vaftizci Yahya'nın vaftizinin tanrısal olduğunu savunarak onların iddialarını çürütür. Tertullian, "On Baptism", III, 673-674.

54 İsa'nın vaftizi noktasında bazıları Yuhanna, 4:2'yi delil getirerek İsa'nın kendisi değil de öğrencilerinin vaftiz ettiklerini ileri sürmektedir. Tertullian, Matta 3:11 ve Luka 3:16'yı referans göstererek onların bahsi geçen ifadeyi yanlış anladıklarını söyler. Ona göre "kral fermanını açıklıyor" veya "idareci değnekle birini dövdi" denildiğinde, bu işleri bizzat kralın veya idarecinin yapması gerekmez. Bunların emrinde çalışanlar bu işleri yaptıklarında, iş krala veya idareciye izafe edilebilir. Tıpkı bunun gibi, havarilerin yaptığı vaftiz de, İsa'ya izafe edilebilir. Tertullian, "On Baptism", III, 674.

55 Tertullian havarilerin vaftizi konusunda birkaç ihtimal üzerinde durur. Birinci ihtimal elçilerin Vaftizci Yahya'nın vaftizini aldığı yönündedir ki Yuhanna 12:3-5 bu duruma işaret eder. İkinci ihtimal ise elçilerin temsilen bir vaftiz aldıkları şeklindedir. Onların kayıpta dalgalarla boğuşurken suya dalmaları buna işaret eder. Bkz., Matta 8:24. Yine Aziz Petrus'un su üzerinde yürüdüğünde tamamen suya batması buna delildir. Matta, 14:29-30. Son olarak Tertullian, Rabbin vaftiz olmaksızın bir kimsenin bağışlanabileceğini ilan etmesi ihtimali üzerinde durur. Matta, 9:2, 22; 12:8-9. Tertullian vaftizin muhafaza edilmesi gerektiği inancından hareketle elçilerin durumlarının Hıristiyanlarınkine işaret etmeyeceğini savunur. Tertullian, "On Baptism", III, 675; Ferguson, *Baptism in the Early Church*, s. 360.

56 Tertullian, "On Baptism", III, 677.

57 Alexander Souter, *Tertullian's Treatises Concerning Prayer, Concerning Baptism*, New York: The Macmillan Company, 1919, s. XVI-XVII.

58 Tertullian I. Korintoslular 6:9-10'da ifade edilen yıkanmayı vaftizden önce işlenmiş günahların kaldırılması şeklinde yorumlar. Tertullian, "On Modesty", IV, 91. Vaftizden önce işlenmiş olan günahlar Mesih'in merhameti sayesinde tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bu noktada Tertullian, "Mesih bizim günahlarımız için haça gerilmişti" açıklamasında bulunur. Tertullian, "On Modesty", IV, 95.

olması şeklinde açıklar. İnsanoğlu günah işleyerek kendini kirlettiği için bu günahlardan su ile vaftiz olarak kurtulabilir.⁵⁹ Ancak ona göre bu günahlar kendisini bedende teşhir etmez. Sadece günah işlemiş kimseler kendi ruhlarını kirletmiş olurlar. Ruh, Rab'be? (Rabb'e) aittir; beden ise O'nun hizmetçisidir. Ancak hem beden hem de ruh eşit bir şekilde günahı paylaşır. Nitekim Ruh, meleğin müdahalesiyle cismani olarak suda yıkanmış; beden de manevi olarak temizlenmiş olur.⁶⁰ Ayrıca Tertullian'ın "Mutluluk bizim vaftiz ayinimizdir", "bizler küçük balıklarız"⁶¹ ve "Biz (Hıristiyanlar) suda doğmuşuz"⁶² tarzındaki ifadeleri vaftize ne denli önem verdiğiine işaret eder.

Tertullian inanç ve vaftiz birliğine dikkat çeker⁶³ ve vaftiz olmaksızın hiç kimsenin kurtuluşa ulaşamayacağını savunur.⁶⁴ Yine Tertullian vaftiz sayesinde Âdem tarafından yaratılıştan alınan ve onun işlemiş olduğu günah nedeniyle kaybedilen Tanrı'nın ruhunun tekrar elde edileceğini iddia eder.⁶⁵ Nitekim Âdem ilk yaratılıştan Tanrı'nın ruhunu almış ancak günah işleyerek bu ruhu kaybetmiştir. Bundan dolayıdır ki Tertullian yeniden doğuşu vaftizle ilişkilendirir ve vaftizi ikinci doğum olarak adlandırır.⁶⁶ Zira ruh, su sayesinde yeniden şekil alır ve daha çok güç elde eder. Böylelikle ruhun önceki bozulmuşluğu bir tarafa bırakılmış olur.⁶⁷ Tertullian bu durumu şöyle ifade eder: "Bizler suda doğduk ve suda kalarak korunabiliriz".⁶⁸ Kutsal Ruh'un anılması ve dua vasıtasıyla suyun takdis edilmesinden ilk bahseden yine

59 Tertullian, "On Repentance", III, 661-662; "On Baptism", III, 669, 672.

60 Tertullian, "On Baptism", III, 671.

61 Tertullian burada "balık" anlamına gelen Mesih'e işaret eden "ikhtus" kelimesini kullanmaktadır. Tertullian, "On Baptism", III, 669, dipnot 3. Yukarıda geçen küçük balıklar ise Hıristiyanlar arasında şifresel bir işaret olup vaftizi ima etmektedir. Frederic W. Farrar, *Lives of the Fathers Scetches of Church History in Biography*, Edinburg: Adam and Charles Black, 1889, I, 169, dipnot 2. Tertullian küçük balıklar tabiriyle gerçek anlamda küçük çocuklara değil de; genel olarak Hıristiyanlara işaret eder. Bennett, *The Theology of the Early Christian Church*, s. 197.

62 Tertullian, "On Baptism", III, 669.

63 Rambo, "Tertullian On Baptism", s. 2.

64 Tertullian, "On Baptism", III, 674-676. Tertullian burada hem Yuhanna, 3:5'e; hem de vaftize ait talimat olan Matta 28:19'a işaret eder. Dolayısıyla Tertullian'a göre "inanç" tek başına yeterli değildir, kurtuluş için vaftiz de şarttır. Bethune-Baker, *An Introduction to the Early History of Christian Doctrine*, s. 381, dipnot 1. John N. D. Kelly, *Early Christian Doctrines*, London: Adam & Charles Black, 1968, s. 209.

65 Tertullian bir kimsenin vaftizde almış olduğu ruh ile önceki ruhunu birbirinden ayırır. Bu noktada Tertullian, Yuhanna İncilindeki "Vaftizde bize sadece Kutsal Ruh verilmedi; aynı zamanda vaftizde bizler meleğin eylemi sayesinde temiz kıldık" (Yuhanna, 5:4-9) ifadesini delil olarak kullanır ve böylece Kutsal Ruh için hazır hale geldiklerinden bahseder. Tertullian, "On Baptism", III, 672; Ferguson, *Baptism in the Early Church*, s. 366.

66 Kaye, *Ecclesiastical History of the Second and Third Centuries*, s. 405-406.

67 Tertullian, "On Baptism", III, 671.

68 Bethune-Baker, *An Introduction to the Early History of Christian Doctrine*, s. 381.

Tertullian olmuştur.⁶⁹ Kısaca ona göre vaftiz, Kutsal Ruh'un alınmasını sağlar. Kutsal Ruh ise insanı daha önce kaybetmiş olduğu Tanrı'nın suretini tekrar elde edebilmesi için hazır hale getirir.⁷⁰

Tertullian su vaftizi dışında kan vaftizi diye bilinen ikinci bir vaftize de yer verir. Ona göre her iki vaftiz de Mesih'in almış olduğu mızrak yarasından dolayı vücudunun yanlarındaki yaralarından çıkmıştır. Öyle ki O'nun kanına inananların su ile yıkanabilmeleri; suda yıkananların da O'nun kanını içmiş gibi olmaları mümkün olsun.⁷¹ Vaftizi şehitlikle de ilişkilendiren Tertullian şehitliğin sahip olduğu itibarı İsa'nın şu sözleriyle ifade eder: "Katlanacağım bir vaftiz vardır. O gerçekleşene dek nasıl da sıkıntı çekiyorum!"⁷² "Suyla ve kanla gelen O'dur. Yalnız suyla değil, suyla ve kanla gelen İsa Mesih'tir".⁷³ Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi Tertullian için şehitlik, vaftizin değişik bir formu olup su vaftizinin gerekliliğini ortadan kaldırır.⁷⁴ Başka bir deyişle, kişi daha önce vaftiz olmamışsa, kan vaftizi, su vaftizinin yerine geçer. Eğer daha önce su ile vaftiz olmuş, ancak bu vaftizin inayetini kaybetmişse, şehitlik su vaftizini yenilemiş olur.⁷⁵ Bu noktada o, heretikler ile ayrılıkçılar dışında herkes için şehitliğin ikinci ve etkili bir vaftiz olduğunu savunur.⁷⁶

2. Vaftiz Ayininin Dayanağı ve Uygulanışı

Vaftiz ayininin dayanağı ve uygulanışında zaman içinde birtakım farklılıklar olmuştur. Vaftiz geleneğinin farklılığına dikkat çeken Tertullian, İbrahim'in vaftiz olmaksızın inanç sayesinde Tanrı'nın hoşnutluğunu kazanması örneğinden yola çıkarak inancın yeterli olduğunu; öte yandan İsa'nın doğumu, ölümü ve tekrar dirilmesinin bu gerçeği değiştirdiğini ifade eder. Hatta vaftize ihtiyaç olmadığını savunanlara karşı "sonraki şeyler, öncekileri hükümsüz bırakır" şeklinde cevap verir.⁷⁷ Tertullian Matta'da geçen "Gidin ve ulusları öğrencim yapın. Onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına vaftiz ederek eğitin"⁷⁸ ifadesiyle vaftiz ayininin yasallaştığını; Tanrı'nın krallığına

69 Bethune-Baker, *An Introduction to the Early History of Christian Doctrine*, s. 381, dipnot 4.

70 Tertullian, "On Baptism", III, 672; Eric Osborn, *Tertullian, First Theologian of the West*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 242.

71 Tertullian, "On Baptism", III, 677.

72 Luka, 12:50.

73 I. Yuhanna, 5:6.

74 Roberts, *The Theology of Tertullian*, s. 197.

75 Bethune-Baker, *An Introduction to the Early History of Christian Doctrine*, s. 386.

76 Tertullian, "On Baptism", III, 676-677.

77 Tertullian, "On Baptism", III, 675-676.

78 Matta, 28:19. Tertullian Matta 28:19'u Baba, Oğul ve Kutsal adına vaftiz olmaya dair geçerli bir formül olarak düzenleyen ilk yazardır. Bununla beraber teslisin bütün üyeleri adına vaftiz olma Justin Martyr'nin açıklamalarında karşımıza çıkar. Justin Martyr, "First Apology",

dâhil olabilmek için vaftiz olmak ve Kutsal Ruhu elde etmek gerektiği⁷⁹ inancının vaftizi gerekli kıldığını belirtir.⁸⁰ Öte yandan küçük çocukların kutsanmasıyla ilgili İncillerde yer alan ifadelerde İsa'nın yanına dokunsun diye küçük çocukların getirildiği ama İsa'nın öğrencilerinin getirenleri azarladığı yer almaktadır. Bu duruma kızarak tepki veren İsa'nın "Çocukları bırakın bana gelsinler onlara engel engel olmayın. Çünkü Tanrı'nın hükümlerini böylelerindir"⁸¹ şeklindeki ifadesi bazıları tarafından çocuk vaftizinin delili olarak anlaşılmıştır. Patristik dönemde de çocuk vaftizine dair sadece İncillerden alıntı yapmış olduğumuz yukardaki bölüm kullanılmıştır.⁸² Ancak Matta'da geçen "çocuklar gibi olmak için"⁸³ ifadesi söz konusu muhatapların çocuk olmamasından dolayı çocuk vaftizine işaret etmemektedir.⁸⁴

Tertullian vaftiz ayininin uygulanışıyla ilgili olarak İsa Mesih'in havarilerine 'biri adına bir kez değil; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına üç kez suya daldırmaları gerektiği'⁸⁵ emrinden hareketle kendilerinin her bireysel varlık için her biri adına suya daldırıldıklarını belirtir.⁸⁶ Aynı şekilde onun Matta 28:19'dan yapmış olduğu alıntı hem vaftiz kuralına hem de ayinin yapılaş şekline işaret etmektedir.⁸⁷ Neticede Tertullian'ın kendisi de teslis teolojisini takip ederek Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına vaftiz olmuştur.⁸⁸

Tertullian'a göre kişi vaftiz olmadan önce sık sık ibadet ederek, oruç tutarak ve gece ibadetlerine riayet ederek vaftize hazırlık yapar. Sonra cemiye-
tin önünde günahlarını itiraf eder⁸⁹ ve başkanın elinin altında görkemli bir

I, 183; Bethune-Baker, *An Introduction to the Early History of Christian Doctrine*, s. 378, dipnot 1.

79 Yuhanna, 3:5.

80 Tertullian, "On Baptism", III, 675-676; Souter, *Tertullian's Treatises Concerning Prayer, Concerning Baptism*, s. 64.

81 Matta, 19:13-15; Markos, 10:13-16; Luka, 18:15-17.

82 Tertullian, "On Baptism", III, 677-678.

83 Matta, 18:3.

84 Ferguson, *Baptism in the Early Church*, s. 160.

85 Matta, 28:19.

86 Tertullian, "Against Praxeas", III, 623. Ferguson, *Baptism in the Early Church*, s. 364. Ancak Tertullian üç kez suya daldırılma olayının gelenek, görenek ve inanç temeline dayandığını savunur bkz. Tertullian, "The Chaplet", III, 97-95; David K. Bernard, *A History of Christian Doctrine*, United States of America: Word Aflame Press, 1995, I, 77-78.

87 Tertullian, "On Baptism", III, 676. Ferguson, *Baptism in the Early Church*, s. 364-365.

88 Tertullian'ın vaftizi muhtemelen Hıristiyanlığa ihtida etmesinden hemen sonradır. Vaftize dair eserindeki ifadelerden; "Mutluluk, vaftiz ayinimizdir." de anlaşıldığı kadarıyla o, vaftizin etkisini en içten inancıyla hissetmiştir. Bkz. Farrar, *Lives of the Fathers Scetches of Church History in Biography*, s. 169. Kilise babalarının ekseriyeti pagan bir aileden geldikleri için Irenaeus dışında neredeyse onların tamamı yetişkin bir yaşta iken vaftiz olmuşlardır. Bkz. William Wall, *The History of Infant-Baptism*, ed: Henry Cotton, Oxford: Oxford University Press, 1862, I, 77-78.

89 Matta, 3:6.

merasimle şeytani, ihtişamını ve oyunlarını terk ettiğini ikrar eder.⁹⁰ Ardından üç kez kutsanmış suya daldırılır.⁹¹ Ancak söz konusu bu uygulamalar kutsal kitapta emredilmez; gelenek ve göreneklere dayanır.⁹² Daha sonra vaftiz adayına bal ve süt tattırılarak⁹³ kutsal yağla yağlanır.⁹⁴ Bu işlemden sonra adayın alınına haç işareti yapılır.⁹⁵ Son olarak Yakub'un, Yusuf'un oğullarını kutsamak amacıyla elini onlara dokundurmasının işareti olarak vaftizi yöneten görevli elini vaftiz adayının üzerine koyar.⁹⁶ Böylelikle vaftiz olan aday şeytanın ayartmalarına karşı bir sur inşa etmiş olur.⁹⁷ Vaftiz işlemi bununla bitmeyip aday alışılagelmiş bir uygulama olduğu için kendini bir hafta günlük yikanmalardan uzak tutar.⁹⁸

Tertullian döneminde yetişkin birinin vaftiz edilişinin hemen ardından Hıristiyanlığa kabul töreni olan konfirmasyon ayinine tabi tutulduğu görülür. Yani konfirmasyon, vaftiz ayininin bir parçasını oluşturur.⁹⁹ Bazıları ise İsa'nın vaftiz olduktan sonra kırk gün kırk gece oruç tutmasını delil getirerek vaftiz adayının konfirmasyona tabi tutulduktan sonra oruç tutması gerektiğini ileri sürerler.¹⁰⁰ Ancak Tertullian vaftiz ayininin kurtuluşun kapısını açtığını ve sevinç durumu olduğunu; Mesih'in davranışının ise bu noktada örnek teşkil etmediğini belirtir. Çünkü Mesih'in uygulaması sadece Musa'ya ait belli olaylara referans içindir.¹⁰¹

90 Tertullian, "On Baptism", III, 678-679; Kaye, *Ecclesiastical History of the Second and Third Centuries*, s. 408.

91 Vaftiz suyunun kutsanmasıyla ilgili en erken dönem açıklama Tertullian'dan gelmiştir. Bkz. W. B. Marriott, "Baptism", *A Dictionary of Christian Antiquities*, ed: William Smith v.dğtr., London: John Muray Albemarle Street, 1876, I, 159.

92 Kaye, *Ecclesiastical History of the Second and Third Centuries*, s. 408.

93 Bu uygulamayla Musa yasasına bağlı olarak uygulanan hahamlığa tayin edilenlerin kutsanmasına gönderme yapılır. Kaye, *Ecclesiastical History of the Second and Third Centuries*, s. 415.

94 Tertullian, "On Baptism", III, 672; "On the Resurrection of the Flesh", III, 551, 564.

95 Kaye, vaftiz adayının alınına haç işareti yapılması ve Evharistiya'da ekmeğin kutsanmasının Mithra'nın gizemlerinden örnek alındığını ifade eder. Bkz. Kaye, *Ecclesiastical History of the Second and Third Centuries*, s. 415.

96 Kaye, Hıristiyanlıkta vaftiz edilen çocuğa el koyma uygulamasının çocuğun konfirmasyon ayinine katılmasına kadar ertelendiğini; ancak Tertullian zamanında vaftiz edilenlerin büyük oranının yetişkin olmasından dolayı konfirmasyonun vaftiz ayininden hemen sonra gerçekleştirildiğini ve ayinin bir parçasını oluşturduğunu belirtir. Kaye, *Ecclesiastical History of the Second and Third Centuries*, s. 409.

97 Tertullian, "On Baptism", III, 679.

98 Tertullian, "The Chaplet", III, 94; Joseph Cullen Ayer, *A Source Book for Ancient Church History*, New York: Charles Scribner's Sons, 1939, s. 232.

99 Kaye, *Ecclesiastical History of the Second and Third Centuries*, s. 409-410.

100 Stuart A. Donaldson, *Church Life and Thought in North Africa A.D. 200*, Cambridge: Cambridge University Press, 1909, s. 66.

101 Kaye, *Ecclesiastical History of the Second and Third Centuries*, s. 409-410.

Tertullian'a göre vaftiz ayını senenin her gün ve saatinde uygulanabilir. Ancak Paskalya'dan önceki Cuma günü (Good Friday)¹⁰² ile Pentekost bayramı ve bu iki bayram arasındaki günler bu iş için en uygun zaman dilimleridir.¹⁰³ Zira bu zaman aralığında İsa'nın çarmıha gerilişi, tekrar dirilişi ve Tanrı'nın katına çıkması; aynı zamanda Kutsal Ruh'un inişi vuku bulmuştur.¹⁰⁴ Bunun yanı sıra Tertullian, İsa'nın son hamursuz bayramı kutlamak üzereken havarilerinin "Fısıh yemeğini yemek için nereye gidip hazırlık yapmamızı istiyorsun?" sorusu üzerine havarilerinden ikisini görevlendirerek "kente gidin, sizi testiyle su taşıyan bir adam karşılayacak onu izleyin"¹⁰⁵ ifadesini mecazî olarak yorumlar ve bu cümleden vaftiz olmak için Pentekost gününün neşeli bir zaman olduğu sonucunu çıkarır.¹⁰⁶ Vaftiz için en uygun saat de gece yarısı olup meşalelerin yakılmasıyla ayın başlar ve geleceğe göre önce erkekler daha sonra da kadınlar vaftiz edilirler. Vaftizden sonraki hafta boyunca vaftizini yeni almış kimse saflıklarının belirtisi olarak beyaz elbiseler giyer.¹⁰⁷

Tertullian vaftizin her yerde uygulanabileceğini savunur. Ona göre vaftiz olacak kişinin denizde veya havuzda, akarsu veya bir gölde yahut bir gölette vaftiz olması arasında bir fark yoktur.¹⁰⁸ Çünkü Vaftizci Yahya'nın Ürdün nehrinde vaftiz etmesi ile Petrus'un Tiber'de vaftiz etmesi aynı şeydir.¹⁰⁹ Şayet vaftiz adayları kilisede vaftiz olmak isterlerse kilisenin bir tarafında – vaftiz bölümü- veya kiliseye yakın bir yerde vaftiz olurlar.¹¹⁰ Bu vaftiz bö-

102 Kutsal Cuma günü; ismini İsa Mesih'in haça gerilişinin kutsal etkilerinden almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Staunton, "Good Friday", *AED*, I, 348.

103 Tertullian vaftiz için özellikle Pentekost ve Paskalya döneminin uygun olduğunu söyleyen ilk kilise babasıdır. Ancak vaftizin her zaman uygulanabileceği konusunda da ihtiyatlı davranır. Bkz. Bethune-Baker, *An Introduction to the Early History of Christian Doctrine*, s. 382, dipnot 1. Doğu kiliselerinde ise vaftiz ayınının zamanı Epifani ile ilişkilendirilir. Epifani veya İsa Mesih'in Gentilelere görünmesi olayı altı Ocak'ta gerçekleşir ve bugün akliselim insanların Doğu'dan gelerek bebek İsa'ya itaat etmesini ifade eder. Bkz., Matta, 2:4; Staunton, "Epiphany", *AED*, I, 295-296.

104 Tertullian, "On Baptism", III, 678; Kaye, *Ecclesiastical History of the Second and Third Centuries*, s. 423.

105 Markos, 14:12-13; Luka, 21:10.

106 Coxe, Tertullian'ın burada Paskalya bayramından sonraki Pentekost gününe kadar sürecek olan elli güne işaret ettiğini söyler. Tertullian, "On Baptism", III, 678, dipnot 13.

107 Philip Schaff, *History of the Christian Church: Ante-Nicene Christianity A.D. 100-325*, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, 1998, II, 238-239.

108 Tertullian, "On Baptism", III, 671.

109 Bu noktada Tertullian, Filipus'un hadım bir Etiyopyalıyı çölde tesadüfen bulunan bir suyla vaftiz ettiğine dair Yeni Ahit anlatısına (Elçilerin İşleri, 8:26-40) atıfta bulunmakta ve Filipus'un yaptığı bu vaftizin diğer vaftizlerden daha çok veya az kurtuluşa vesile olabileceğini açıklamaktadır. Tertullian, "On Baptism", III, 671.

110 Staunton, "Baptism", *AED*, I, 91.

lümü bir su deposu, vaftiz kabı veya birkaç kişinin aynı anda girebileceği genişlikte bir havuz olabilir.¹¹¹

Tertullian'a göre vaftiz ayinini yönetme yetkisi öncelikle piskoposa aittir. Onun onayıyla, ikinci derecede, presbiteryenler ve diyakozlar da bu ayini icra edebilirler. Bunların bulunmadığı yer ve durumlarda sıradan bir insan da ayini uygulayabilir.¹¹² Çünkü Tertullian'a göre eşit bir şekilde alınan eşit bir şekilde verilebilmelidir. Yani vaftiz herkes tarafından uygulanabilmelidir. Ancak o, hiçbir şekilde vaftizin bir kadın tarafından uygulanamayacağını savunur.¹¹³ Zira ona göre kadınların kilisede konuşmalarına¹¹⁴, öğretmenlik ve vaftizlik görevini icra etmelerine izin verilmediği gibi; onların evharistiya ayinini yönetmelerine de müsaade edilmemelidir. Kısaca kadınlar erkeklerin sorumluluklarından herhangi birini uygulamayı talep etmemeli ve papazlık görevini yapmamalıdır.¹¹⁵

3. Çocuk Vaftizinin Ertelemesi

Hıristiyanlıkta küçük çocukların vaftiz edilmesi geleneği, ilk dönemlerde suya daldırma şeklinde uygulanmaktaydı. Ancak çocuk vaftizinin Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde uygulanıp uygulanmadığı meselesi on altıncı yüzyıldan beri sorgulana gelmiştir.¹¹⁶ Çocuk vaftizinin ne zaman başladığı konusunda araştırmacılar arasında farklı görüşler söz konusu olsa da; Tertullian döneminde çocuk vaftizinin bilindiği anlaşılmaktadır. Araştırmacılardan bir kısmı çocuk vaftizinin Tertullian'dan daha önce bilinen bir uygulama olduğunu iddia etmiştir.¹¹⁷ Bu araştırmacılardan Schaff, çocuk vaftizinin Mesih'in "Çocukları bırakın, bana gelsinler, onlara engel olmayın. Çünkü göklerin hükümleri böylelerindedir"¹¹⁸ çağrısına dayandığını iddia eder.¹¹⁹ Yine Tertullian döneminde çocuk vaftizinden bir yenilik olarak bahsedilmemesi de bu uygulamanın Tertullian'dan daha öncesine dayandığını ortaya koyar.¹²⁰

111 Vaftiz bölümü iki kısımdan müteşekkil olup bir bölümünde erkekler diğer bölümünde ise kadınlar vaftiz olurlar. Wall, *The History of Infant-Baptism*, II, 385.

112 Donaldson, *Church Life and Thought in North Africa A.D. 200*, s. 54.

113 Tertullian, "On Baptism", III, 677. Tertullian kadınların vaftiz etme yetkisinin olmadığına dair söylemleri olan ilk kilise babasıdır. Bkz., Marriott, "Baptism", I, 167.

114 I. Korintoslular, 14:34-35; I. Timoteos, 2:11-12.

115 Tertullian, "On the Veiling of Virgins", IV, 33.

116 E. Glenn Hinson, "Infant Baptism", *Encyclopedia of Early Christianity*, ed: Everett Ferguson, Great Britain: Routledge, 1999, I, 571-573.

117 Schaff, *History of the Christian Church*, II, 245.

118 Matta, 19:14.

119 Schaff, *History of the Christian Church*, II, 245.

120 W. J. Lowe, *Baptism Its Mode and Subjects*, Edinburgh: Turnbull and Spears, 1899, s. 145-146.

Çocuk vaftizinin Tertullian döneminde başladığını savunanlar ise bu konuda tarihsel verilerin Kuzey Afrika’da başladığına işaret ettiğini ileri sürerler.¹²¹ Bu bağlamda Aland çocuk vaftizinin Tertullian döneminde yeni çıkmış bir uygulama olduğunu savunur.¹²² Tertullian’ın erken dönem yazarları içerisinde çocuk vaftizine karşı söz sarf eden tek yazar olması da bu iddiayı doğrulamaktadır.¹²³ Ayrıca Tertullian’ın *On Baptism* adlı eserinde çocuk vaftizine karşı çıkması¹²⁴ ve o dönemde çocuk vaftizinin bilinen bir uygulama olması bu uygulamanın Tertullian döneminde ortaya çıktığını savunanlara kaynak teşkil etmektedir. Dolayısıyla Tertullian dönemine kadar yani ikinci yüzyıl boyunca çocuk vaftizine dair kayda değer bir kayıt mevcut olmaması; aksine Tertullian döneminde söz konusu uygulamanın başladığı kaydının bulunması ve onun bu hususta görüş sarf etmesi çocuk vaftizinin Tertullian döneminde başladığını iddia edenleri haklı çıkarıyor gibi gözükmektedir.¹²⁵ Tertullian’ın itirazı, bu uygulamanın yaygınlık kazanmadığına ve genel kabul görmediğine bir işarettir. Bununla birlikte Tertullian, hiçbir zaman “yeni” bir uygulamaya itiraz ettiğini de söylememiştir. Sadece, çocuklar masum olduğuna göre, onları vaftiz etmenin gereksizliğini ve çocukların daha sonra kötülöklere düşme ihtimalinden dolayı onları vaftiz etmenin riskli olduğunu savunmuştur.¹²⁶

O halde Tertullian’ı çocuk vaftizi uygulamasına karşı çıkmaya teşvik eden güdü nedir? Çocukları masum addetmesi mi veya onların akıl yetisinden mahrum olması mıdır? Yoksa vaftizden sonraki işlenen büyük günahların affedilmeyeceği gerçeği midir? Bu sorunun cevabına geçmeden önce belirtelim ki Tertullian çocuk vaftizine karşı çıkma nedenini İsa’nın Matta 19:14’te yer alan “Çocukları bırakın bana gelsinler. Onlara engel olmayın. Çünkü göklerin hükümleri böylelerindir” şeklindeki sözlerine dayandırır.¹²⁷ O, çocuk vaftizinin ileri yaşlara kadar ertelenmesinin daha iyi olacağını savunmakla beraber çocuk vaftizini de geçerli sayar.¹²⁸ Ancak küçük çocukların geleneğe göre vaftizinin vaftiz anası veya babasının yardımıyla gerçek-

121 Kris Ryan, “Infant Baptism in the Writings of the Early Church Fathers Prior to Augustine”, www.ibrarian.net/navon/paper/By_Kris_Ryan.pdf, (23.08.2014).

122 Kurt Aland, *Did the Early Church Baptize Infants*, çev. G.R. Beasley-Murray, London: Westminster Press, 1963, s. 51.

123 Lowe, *Baptism Its Mode and Subjects*, s. 145-146.

124 Tertullian çocuk vaftizi aleyhinde fikir beyan eden ilk kilise babasıdır. Bernard, *A History of Christian Doctrine*, s. 62-63.

125 Baptist W. Noel, *Essay on Christian Baptism*, London: James Nisbet and Co, 1849, s. 251.

126 Ferguson, *Baptism in the Early Church*, s. 366.

127 Tertullian, “On Baptism”, III, 678.

128 Rambo, “Tertullian On Baptism”, s. 2.

leştirilebileceğine ima eder.¹²⁹ Vaftiz anası veya babası çocuklar adına vaftiz verilecek yere gelirler ve çocukların kendilerinin vaftiz olmak için yaşları gereği uygun olmadıklarına dair söz verirler.¹³⁰ Tekrar sorumuzun cevabına dönecek olursak öncelikle Tertullian, çocukların masum olduğunu savunur.¹³¹ Bu anlamda o, çocuk vaftizi uygulayanlara “Hayatın masum dönemi günahların affedilmesi noktasında niçin acele ettirilir?” şeklinde bir soru yöneltir. Ardından çocuğun masum olduğu inancından hareketle vaftiz olma konusunda acele edilmemesi gerektiğini ve kişinin yaratılışı, koşulu, hatta yaşına göre her bireyin vaftizi ertelemesi gerektiğini belirtir.¹³² Ancak başka bir yerde aksi yönde görüş belirtir ve “Âdem’de hükmedilen her ruhun Mesih’te yeniden üye yapılmadığı müddetçe Âdem’de varlığını devam ettirdiği” inancını paylaşır.¹³³ Ayrıca ona göre bu ruh Mesih’te üyeliğe kabul edilmedikçe temiz değildir. Temiz olmadığı için de günahkârdır.¹³⁴ Bu noktada Aland, çocuk vaftizinin geniş çapta asli günah öğretisinin bir sonucu olduğunu belirtir. Ancak vaftiz, günahların bağışlanması anlamı taşıdığı¹³⁵ ve çocuklar da masum olduğu için onların vaftiz edilmesine de ihtiyaç kalmayacaktır.¹³⁶ İkinci olarak Tertullian vaftiz olabilmek için inanmanın şart olduğunu; ancak çocukların küçük yaşta inanmaları söz konusu olmadığından onların vaftiz edilmesine de gerek kalmadığını savunur.¹³⁷ Üçüncü olarak ise Tertullian çocukların vaftiz edilmesi/edilmemesi ile ilgili kutsal kitapta herhangi bir emrin mevcut olmadığını belirtir. Yani kutsal kitap vaftiz olmak için belli bir yaş tayin etmediği gibi; çocukların bu uygulamayı yapması için bir engel olduğunu da belirtmez.¹³⁸ Öte yandan Tertullian’ın çocuk vaftizinin ertelenmesi noktasındaki bu ısrarının bir diğer nedeni de vaftiz olduktan sonra işlenen büyük günahların¹³⁹ bağışlanamayacağı korkusu-

129 Vaftiz anası veya babası uygulaması ilk kez Tertullian tarafından söz konusu edilmiştir. Schaff, *History of the Christian Church*, II, 238.

130 Tertullian, “On Baptism”, III, 672, 677-678. Kaye, *Ecclesiastical History of the Second and Third Centuries*, s. 410.

131 Tertullian, “On Baptism”, III, 678.

132 Tertullian, “On Baptism”, III, 678. Hinson, “Infant Baptism”, I, 571.

133 Kaye bu noktada Tertullian’ın fikirlerinin birbiriyle bağdaşmadığını; çünkü onun bir taraftan çocuk vaftizinin ertelenmesini tavsiye ettiğini, diğer taraftan da vaftizin insanoğlunu Âdem’in günahının zararlı sonuçlarından kurtarmak için gerekli olduğunu savunur. Kaye, *Ecclesiastical History of the Second and Third Centuries*, s. 422-423.

134 Tertullian, “A Treatise On the Soul”, III, 220-221.

135 Tertullian, “On Baptism”, III, 677-678. Schaff, *History of the Christian Church*, II, 247.

136 Aland, *Did the Early Church Baptize Infants*, s. 103-104.

137 Tertullian, “On Baptism”, III, 669. Ferguson, *Baptism in the Early Church*, s. 387.

138 Staunton, “Infant Baptism”, *AED*, I, 392.

139 Büyük günahlarla ilgili bkz., Tertullian, “On Modesty”, IV, 76.

dur.¹⁴⁰ Bu noktada Tertullian'ın kendisiyle çeliştiğini belirtebiliriz. Çünkü Tertullian önceleri daha ılımlı bir bakış açısı sergiler ve kişi büyük günah işlese bile¹⁴¹ Tanrı'nın affedici olduğunu savunurken;¹⁴² montanizmi benimsemesinden sonra daha katı bir bakış açısı ortaya koyar¹⁴³ ve bu günahların kişiyi ebedi olarak kurtuluşun dışında bırakacağını belirtir.¹⁴⁴ Bu hakikat de muhtemelen Tertullian'ın çocuk vaftizini ertelemesinin nedenidir.¹⁴⁵

Öte yandan Tertullian sadece çocukların değil, aynı zamanda hiç evlenmemiş veya dul kalmış birisinin de en azından evlenene kadar vaftizi ertelemesini teşvik eder.¹⁴⁶ Çünkü bu durumda olan kişiler belli noktalarda şeytanın ayartmalarından uzaktırlar.¹⁴⁷ Aynı şekilde Tertullian yaşlı kişilerin şeytanın tahriklerine uyması durumunda bile vaftizi ertelemelerinin daha doğru bir karar olduğunu düşünür. Öyle anlaşılıyor ki Tertullian'a göre vaftizin en iyi olanı en sona bırakılanıdır.¹⁴⁸ Tertullian bu durumu şöyle ifade eder: "Şayet sizden herhangi birisi vaftizin önemini çok iyi derecede kavramış olsaydı, onu ertelemekten daha ziyade almaktan endişe duyacaktı".¹⁴⁹ Onun bu ifadelerinden hareketle vaftizin sadece onun sorumluluklarını kabul etmek için kendilerini hazır hissedenlere ve bu duyguyla hareket edenlere uygulanabileceği sonucuna varabiliriz.¹⁵⁰

Tertullian her ne kadar bazı yazarlar tarafından çocuk vaftizine karşı olarak gösterilse de, bazı durumlarda çocukların vaftiz edilmesine müsaade etmiştir. Örneğin çocuklar, bakireler, dullar vs.nin hastalıklı olması ve ya-

140 Tertullian, "On Repentance", III, 665-666; Schaff, *History of the Christian Church*, II, 179, dipnot 269.

141 Tertullian, "On Repentance", III, 663.

142 Tertullian, Ezekeil 18:30-32'yi referans alarak günahlar ister bedenen ister ruhen isterse de özgür iradeyle işlensin kişinin tövbe etmesi ve tövbe ettikten sonra tekrar aynı günahı işlememesi şartıyla günahlarının affedileceğini belirtir. Tertullian, "On Repentance", III, 659-660.

143 Kaye, Tertullian'ın montanizmi benimsedikten sonra bu mezhebin katı öğretisi sebebiyle sadece affedilebilir günahlar için tövbe edilebileceğini; vaftizden sonra işlenen büyük günahlarının ise sadece ikinci vaftiz olan şehitlikle temizlenebileceğini belirttiğini nakleder. Kaye, *Ecclesiastical History of the Second and Third Centuries*, s. 321.

144 I. Yuhanna, 5:16, İbraniler, 6:4-6; 10:26.

145 Randolph A. Miller, *A Historical and Theological Look at the Doctrine of Christian Baptism*, United States of America: Writers Club Press, 2002, s. 136.

146 Miller, *A Historical and Theological Look*, s. 136. Miller bu noktada Tertullian'ı eleştirir ve onun bir taraftan çocukların ileri yaşlara kadar vaftizi geciktirmesini savunduğunu, diğer taraftan da bekârların ve dulların da vaftizi ertelemeleri gerektiğini iddia ettiğini belirtir. Miller, *A Historical and Theological Look*, s. 135.

147 Roberts, *The Theology of Tertullian*, s. 198.

148 Lowe, *Baptism Its Mode and Subjects*, s. 145.

149 Tertullian, "On Baptism", III, 677-678.

150 Ferguson, *Baptism in the Early Church*, s. 386.

şama ihtimallerinin bulunmaması durumunda onların vaftiz edilmesini doğru bulur.¹⁵¹

Neticede Tertullian çocuk vaftizini ertelemeyi tavsiye etmiş olsa da; onun bu teklifi Kuzey Afrika kiliselerinde etkili olmamış;¹⁵² kilisenin genel uygulaması çocukları vaftiz etmek şeklinde devam etmiştir.¹⁵³

Sonuç

Vaftizin çok eskilere giden bir tarihi vardır. Ancak Vaftizci Yahya'nın İsa'yı vaftiz etmesiyle birlikte vaftiz anlayışı teolojik bir boyut kazanmış ve teslis inancını ikrar etmeyi de beraberinde getirmiştir. Tertullian'ın zihin dünyasını epey meşgul eden vaftiz uygulaması aynı zamanda bu konuda onun "ilk"lere imza atmasını da sağlamıştır. Ona göre insanın kurtuluşu meselesinde inanç tek başına yeterli olmayıp vaftiz olmazsa olmaz şarttır. O, bu anlamda vaftizle ilgili olarak Matta incilinden delil gösterilen ifadeyi geçerli bir formül ilan etmiştir. Yine, vaftizin sadece Paskalya ve Pentekost ile sınırlandırılmayıp her zaman uygulanabileceğini; kilisenin heretik addettiği kişi ve kadınlar dışında herkes tarafından icra edilebileceğini savunmuştur. Su vaftizi dışında şehitliğin de bir çeşit vaftiz olduğunu, su vaftiziyle aynı fonksiyonu icra ettiğini hatta ondan daha üstün olduğunu belirtmiştir. O, başta küçük çocuklar olmak üzere, bakirelere, dullara hatta yaşlılara uygulanan vaftizi kabul etmekle beraber, bu uygulamanın geciktirilmesini talep etmiştir. Onun bu görüşünde bir taraftan çocukların masum olmaları ve akıllarını kullanamamaları etkili olurken; diğer taraftan da vaftiz olduktan sonra işlenen günahların affedilmeme korkusu önemli rol oynamıştır. Vaftizin geciktirilmesi ve Tertullian'ın görüşlerinde tutarsızlık olduğu noktasında araştırmacılar arasında farklı yaklaşımlar görülmektedir. Şahsi kanaatim odur ki yukarıda zikredilen sebeplerin her ikisi de vaftizin ertelenmesi noktasında etkili olmuştur. Çünkü Tertullian sadece masumiyet ve akli ön plana çıkarmış olsaydı bu takdirde dul ve bekârların da vaftizi ertelemelerinin kendileri için daha iyi olacağı sonucuna ulaşmazdı. Onun fikirlerinde görülen değişiklik ise vaftizden sonra işlenen büyük günahların bağışlanamayacağı korkusudur. Dolayısıyla ona göre vaftizin en muteber olanı en sona bırakıldır.

151 Lowe, *Baptism Its Mode and Subjects*, s. 145. Bu noktada Miller, Tertullian'ı eleştirir ve onun bir taraftan sağlıklı kişilerin vaftizi ertelemeleri gerektiğini savunurken, diğer taraftan da hastalık ve ölüm gibi durumlarda onu gerekli gördüğünü ileri sürer. Miller, *A Historical and Theological Look*, s. 135.

152 Schaff, *History of the Christian Church*, II, 247.

153 Kaye, *Ecclesiastical History of the Second and Third Centuries*, s. 423.

Kaynakça

- Aland, Kurt, *Did the Early Church Baptize Infants*, çev. G.R. Beasley- Murray, London: Westminster Press, 1963.
- Ayer, Joseph C., *A Source Book for Ancient Church History*, New York: Charles Scribner's Sons, 1939.
- Baldovin, John F., "Easter" *Encyclopedia of Religion*, IV, ed: Lindsay Jones, New York: Thomson Gale, Second Edition, 2005, s. 2579-2580.
- Barnabas, "The Epistle of Barnabas", *Ante-Nicene Fathers*, I, ed: Alexander Roberts, v.dğr, New York: Charles Scribner's Sons, 1913, s. 137-149.
- Bennett, James. *The Theology of the Early Christian Church*, London: Jackson and Walford, 1855.
- Bernard, David K., *A History of Christian Doctrine*, I, United States of America: Word Aflame Press, 1995.
- Bethune-Baker, J. F., *An Introduction of the Early History of Christian Doctrine to the Time of the Council of Chalcedon*, London: Methuen & Co, 1903.
- Clement Of Alexandria, "The Instructor", *Ante-Nicene Fathers*, II, ed: Alexander Roberts, v.dğr, Buffalo: The Christian Literature Publishing Company, 1885, s. 207-298.
- _____, "The Stromata", *Ante-Nicene Fathers*, II, ed: Alexander Roberts, v.dğr, Buffalo: The Christian Literature Publishing Company, 1885, s. 299-568.
- Donaldson, Stuart A., *Church Life and Thought in North Africa A.D. 200*, Cambridge: Cambridge University Press, 1909.
- Duncan, William C. *History of the Early Baptists: From the Beginning of Gospel to the Rise of Affusion As Baptism and of Infant Baptism, 28 A.D–250 A. D*, New York: L. Alex Duncan & Co, 1857.
- Eliade, Mircea, *Patterns in Comparative Religion*, çev. Rosemary Sheed, New York: Sheed & Ward, 1996.
- Erdem, Mustafa, "Hıristiyanlıktaki Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma", *AUIF*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1995, cilt: XXXIV, sayı: 1, s. 133-154.
- Evans, Ernest, *Tertullians's Homily on Baptism*, London: S.P.C.K, 1964.
- Farrar, Frederic W., *Lives of The Fathers Scetches of Church History in Biography*, I. Edinburg: Adam and Charles Black, 1889.
- Ferguson, Everett, *Baptism in the Early Church: History, Theology and Liturgy in the First Five Centuries*, United States of America: Wm. B. Eerdmans Publishing Co, 2009.
- Hartman, Lars, *Into the Name of the Lord Jesus Baptism in the Early Church*, ed: John Barclay v.dğr., Edinburg: T&T Clark, 1997.
- Hermas, "The Pastor of Hermas", *Ante-Nicene Fathers*, II, ed: Alexander Roberts, v.dğr, Buffalo: The Christian Literature Publishing Company, 1885, s. 9-58.
- Hinson, E. G., "Infant Baptism", *Encyclopedia of Early Christianity*, I, ed: Everett Ferguson, Great Britain: Routledge, 1999, s. 571-573.
- Ignatius, "Epistle of Ignatius to The Ephesians", *Ante-Nicene Fathers*, I, ed: Alexander Roberts, v.dğr, New York: Charles Scribner's Sons, 1913, s. 49-58.
- Irenaeus, "Against Heresies", *Ante-Nicene Fathers*, I, ed: Alexander Roberts, v.dğr, New York: Charles Scribner's Sons, 1913, s. 301-567.

- Justin Martyr, "Dialogue With Trypho", *Ante-Nicene Fathers*, I, ed: Alexander Roberts, v.dğr, New York: Charles Scribner's Sons, 1913, s. 194-270.
- _____, "First Apology", *Ante-Nicene Fathers*, I, ed: Alexander Roberts, v.dğr, New York: Charles Scribner's Sons, 1913, s. 159-187.
- Kaye, John, *Ecclesiastical History of the Second and Third Centuries*, New Jersey: Princeton, 1845.
- Kelly, John N. D., *Early Christian Doctrines*, London: Adam& Charles Black, 1968.
- Labriolle, P., *History and Literature of Christianity from Tertullian to Boethius*, çev. Herbert Wilson, London: Routledge & Kegan Paul, 1924.
- Lowe, W. J., *Baptism Its Mode and Subjects*, Edinburgh: Turnbull and Spears, 1899.
- Marriott, W. B., "Baptism", *A Dictionary of Christian Antiquities*, I, ed: William Smith v.dğr., London: John Muray Albemarle Street, 1876, s. 155-173.
- Meslin, Michel, "Baptism", *Encyclopedia of Religion*, II, ed: Lindsay Jones, United States of America: Thomson Gale Second Edition, 2005, s. 779-783.
- Miller, Randolph A., *A Historical and Theological Look at the Doctrine of Christian Baptism*, United States of America: Writers Club Press, 2002.
- Newman, Albert H., *A Manual of Church History*, I, Philadelphia: American Baptist Publication Society, 1900.
- Noel, Baptist W., *Essay on Christian Baptism*, London: James Nisbet and Co, 1849.
- Osborn, Eric, *Tertullian, First Theologian of the West*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Pamphilus, Eusebius, *Church History, Life of Constantine, Oration in Praise of Constantine*, ed: Philip Shaff, New York: Christian Literature Publishing Co, 1890.
- Rambo, Tye. "Tertullian On Baptism", <http://biblicalspirituality.files.wordpress.com/2010/03/tertullian-on-baptism-by-tye-rambo.pdf>, (20.11.2013).
- Ramsey, William. "Tertullianus", *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, III, ed: William Smith, Boston: Little, Brown and Company, 1870, s. 1006-1012.
- Roberts, Alexander v.dğr., "The Teaching of the Twelve Apostles", *Ante Nicene Fathers*, VII, Buffalo: The Christian Literature Company, 1886, s. 369-384.
- Roberts, Robert E., *The Theology of Tertullian*, Thesis Approved for The Degree of Doctor of Divinity in The University of London: The Epworth Press, 1924.
- Ryan, Kris. "Infant Baptism in the Writings of the Early Church Fathers Prior to Augustine", www.ibrarian.net/navon/paper/By_Kris_Ryan.pdf, (23.08.2014).
- Schaff, Philip. *History of the Christian Church, Ante-Nicene Christianity. A.D. 100-325*, II, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, 1998.
- Souter, Alexander, *Tertullian's Treatises Concerning Prayer, Concerning Baptism*, New York: The Macmillan Company, 1919.
- Staunton, William, "Baptism", *An Ecclesiastical Dictionary*, New York: The General Protestant Episcopal Sunday School Union and Church Book Society, 1861, s. 88-91.
- _____, "Good Friday", *An Ecclesiastical Dictionary*, New York: The General Protestant Episcopal Sunday School Union and Church Book Society, 1861, s. 348.
- _____, "Epiphany", *An Ecclesiastical Dictionary*, New York: The General Protestant Episcopal Sunday School Union and Church Book Society, 1861, s. 295-296.

- _____, "Whitesun-day", *An Ecclesiastical Dictionary*, New York: The General Protestant Episcopal Sunday School Union and Church Book Society, 1861, s. 674-675.
- Tertullian, "A Treatise on the Soul", *Ante-Nicene Fathers*, III, ed: Alexander Roberts v.dğr., Buffalo: The Christian Literature Publishing Company, 1885, s. 181-241.
- _____, "Against Praxeas", *Ante-Nicene Fathers*, III, ed: Alexander Roberts v.dğr., Buffalo: The Christian Literature Publishing Company, 1885, s. 597-631.
- _____, "On Baptism", *Ante-Nicene Fathers*, III, ed: Alexander Roberts v.dğr., Buffalo: The Christian Literature Publishing Company, 1885, s. 669-679.
- _____, "On Prayer", *Ante-Nicene Fathers*, III, ed: Alexander Roberts v.dğr., Buffalo: The Christian Literature Publishing Company, 1885, s. 681-691.
- _____, "On Prescription Against Heretics", *Ante-Nicene Fathers*, III, ed: Alexander Roberts v.dğr., Buffalo: The Christian Literature Publishing Company, 1885, s. 243-267.
- _____, "On Repentance", *Ante-Nicene Fathers*, III, ed: Alexander Roberts v.dğr., Buffalo: The Christian Literature Publishing Company, 1885, s. 657-668.
- _____, "On the Resurrection of Flesh", *Ante-Nicene Fathers*, III, ed: Alexander Roberts v.dğr., Buffalo: The Christian Literature Publishing Company, 1885, 545-595.
- _____, "On the Veiling of Virgins", *Ante-Nicene Fathers*, IV, ed: Alexander Roberts v.dğr., Buffalo: The Christian Literature Publishing Company, 1885, s. 27-38.
- _____, "On Modesty", *Ante-Nicene Fathers*, IV, ed: Alexander Roberts v.dğr., Buffalo: The Christian Literature Publishing Company, 1885, s. 74-101.
- _____, "The Chaplet", *Ante-Nicene Fathers*, III, ed: Alexander Roberts v.dğr., Buffalo: The Christian Literature Publishing Company, 1885, 93-104.
- Tillich, Paul, *A History of Christian Thought From Its Judaic and Hellenistic Origins to Existentialism*, ed: Carl E. Braaten, New York: A Touchstone Book Simon & Schuster, Inc, 1967.
- Walker, Williston, *Great Men of the Christian Church*, Chicago: The University of Chicago Press, 1908.
- Wall, William, *The History of Infant-Baptism*, ed: Henry Cotton, Oxford: Oxford University Press, 1862.
- Wood, John, *A Manual on Christian Baptism: Its Mode and Subjects*, Toronto: Maclear, Thomas & Co., Printers, 1857.